

MATICSÁK SÁNDOR

Magyar nyelvoktatás a kilencvenes évek végén

A magyar mint idegen nyelv oktatásában századunk utolsó évtizedében jelentős változások történtek. Ezek a változások részben a politikai világrend átalakulásának függvényei, részben pedig a magyarságismereti diszciplínákon belül végbement átrendeződések következményei.

A szocialista világrend megszűnése, a kelet-európai határok átjárhatósága, a szabad utazások, a diákcserek és ösztöndíjak számának megnövekedése, valamint a kelet-közép-európai országok iránt hirtelen megnövekedett érdeklődés következtében az elmúlt évtizedben a magyarul tanulók száma nagymértékben felszökött, s ezzel együtt a nyelvtanulók foglalkozás és társadalmi rétegek szerinti megoszlása is jelentősen átrendeződött. Melyek ezek a szembeötlő változások?

– A magyarul szervezeten tanulók körében megjelentek a másod- és harmadgenerációs diákok, akik egyre nagyobb számban érkeznek szüleik, nagyszüleik országába. (Tanításuk ugyanakkor speciális feladatot ró a nyelvtanfolyamok szervezőire és a nyelvtanárookra, hiszen ezek a diákok általában jól beszélik a magyar „konyhanyelvet”, de a nyelvtani rendszerezettségről, s főleg a helyesírásról kevés fogalmuk van.) A Debreceni Nyári Egyetemre 1998-ban már közel harminc magyar származású diák érkezett, míg a kilencvenes évek elején számuk a fél tucat alatt maradt.

– A tanulók között jelentős csoportot alkotnak a Magyarországon dolgozó üzletemberek. A nagy vegyes vállalatok vezetői igyekeznek elsajátítani a fogadó ország nyelvét, körükben elsősorban a rövid időtartamú intenzív kurzusok a népszerűek. Velük egy helyen kell említeni a diplomátakat is: a nagykövetek és egyéb vezető beosztású diplomaták közül is egyre többen tanulnak magyarul.

– Sajátos csoportot képeznek a hazánkban dolgozó misszionáriusok. A különféle vallási felekezetek képviselői – sokszor kötelező penzumként – szintén rövid idő alatt igyekeznek a mindennapi boldoguláshoz szükséges szintet elérni.

– Mindezen változásokkal szemben visszaszorult az egyetemi filológus réteg finnugor nyelvészeti stúdiumokat folytató csoportja: mára a finnugristák száma rendkívül erősen lecsökkent, ami nemcsak e

tudományterület presztízsének csökkenésével, hanem az egyetemi hungarológiai képzés átalakulásával is magyarázható.

A kilencvenes évek elején néhány külföldi egyetemen felismerték: a magyartanulás népszerűségének csökkenése összefüggésben állhat azzal, hogy a tanuló csak a kötelező finnugor tantárgyak elvégzése után juthatott a magyar nyelv közelébe, kis túlzással a magyarhoz a vogulon keresztül vezetett az út. Amíg Magyarország többé-kevésbé elzárt területnek számított, még nem okozott nagy konfliktust a „magyar mint holt nyelv” tanítása, de az utóbbi másfél évtized társadalmi-politikai változásai, a hazánk iránti érdeklődés óriási megnövekedése után már nem fogadták el a nyelvészeti középpontú, antikommunikatív szövegolvasásra épülő nyelvtanítás módszerét, s előbb-utóbb át kellett térni a „magyar mint élő nyelv” tanítására. Ez a – finnugor nyelvészetet „megkerülő” – paradigmaváltás Tuomo Lahdelma és Holger Fischer kezdeményezésére a közép-finnországi Jyväskylä egyetemén bontakozott ki a kilencvenes évek elején.¹ A magyartanulás nyelvészeti központúságának megszűntével szerte Európában egyre több nem nyelvész is nyelvünk elsajátítására adja a fejét, egyre több – kelet-közép-európai kutatásokkal foglalkozó – történész, politológus, közgazdász kezd el magyarul tanulni, s végez magyar nyelvű forrásokat feldolgozó kutatómunkákat. Nem feladatomból ehelyütt a magyar mint idegen nyelv, illetve a hungarológia átalakulása elméleti hátterének vizsgálata, hiszen e témakör külön tanulmány(ok) megjelentetését igényelné. A fogalom definíciójával sokan kísérleteztek korábban is, manapság is, s jónéhány összefoglaló tanulmánykötet is napvilágot látott az elmúlt években, évtizedekben.²

¹ Erről a kérdéskörrel bővebben: Holger Fischer: A hungarológiai helyzete Németországban. Az intézményi rendszer. *Hungarológia* 4. Budapest, 1993. 3–12; Holger Fischer: Hungarológia Németországban – kritikai helyzetfelmérés. *Hungarologische Beiträge* 4. Jyväskylä, 1995. 5–22; Tuomo Lahdelma: Hungarológia Finnországban – a paradigmaváltás ideje. *Hungarologische Beiträge* 4. Jyväskylä, 1995. 47–54.

² *Hungarológiai oktatás régen és ma* (szerk. M. Róna Judit). Budapest, 1983; *A hungarológia-oktatás elmélete és gyakorlata I–II.* (szerk. Giay Béla–Nádor Orsolya–Varga Márta). Budapest, 1989; *Hagyományok és módszerek* (szerk. Egyed Orsolya–Giay Béla–B. Nádor Orsolya). Budapest, 1990; *A hungarológiai fogalma* (szerk. Giay Béla). Budapest, 1990; *A magyar mint idegen nyelv fogalma* (szerk. Giay Béla). Budapest, 1991; *Hungarológia Magyarországon kívül* (szerk. Tuomo Lahdelma–Maticsák Sándor). *Hungarologische Beiträge* 4. Jyväskylä, 1995; *A magyar nyelv elsajátításának nehézségei* (szerk. Tuomo Lahdelma–Maticsák Sándor). *Hungarologische Beiträge* 12. Jyväskylä, 1999 (előkészületben); *A magyar mint idegen nyelv – hungarológia* (szerk. Giay Béla–Nádor Orsolya). Budapest, 1999.

Mіндеzen változások mellett a nyelvtanulók legnagyobb csoportja még mindig „csak” hobbiból, személyes érdeklődése, kapcsolatai miatt tanul magyarul. A Debreceni Nyári Egyetemen a magyartanulás motivációját vizsgáló felmérés szerint a „Miert tanul magyarul?” kérdésre 1997 nyarán adott 349 válasz a következőképpen oszlott meg (egy válaszadó több választ is bejelölhetett, a tanulók nem ritkán három-négy indokot is megneveztek, illetve a kérdések is részben átfedik egymást): személyes érdeklődésből, hobbiból 25,2%; baráti kapcsolatai miatt 19,2%; munkájához szükséges 16%; egyetemen magyart tanul, nem filológus 12,3%; egyetemen magyart tanul, filológus 9,7%; házastársa magyar 7,2%; valamelyik szülője/nagyszülője magyar 6,6%; tolmács, fordító, idegenvezető 3,7%.

Ehelyütt érdemes megemlíteni a magyartanulás két sajátos körülményét is: a diákok túlnyomó többsége nem első idegen nyelvként tanulja a magyart (ezt esetleg csak a Magyarországon dolgozók gyermekei és esetleg a másodgenerációsok körében lehetne elképzelni), általában negyedik-ötödik (nem ritkán kilencedik-tizedik) nyelvként kezdik el (sok esetben azért, mert az indoeurópai nyelvek után szeretnének megismerkedni egy „egzotikus” nyelvvel is). Ebből adódóan a magyartanulók átlagéletkora is magasabb a szokványosnál (a nyári egyetem 1998-as téli kurzusán 36,8, míg az 1999-es januári tanfolyamon 38,3 év volt a tanulók átlagéletkora – megjegyzendő persze, hogy ezeken a kurzusokon az egyetemista réteg szinte egyáltalán nincs jelen), másképp fogalmazva: a magyartanítás elsősorban a felnőttek (legfiatalabb korosztályként az egyetemista réteg) képzését jelenti, annak minden (módszertani) előnyével és hátrányával együtt.

A külföldön folyó magyaroktatás bázisai továbbra is az egyetemek magyar tanszékei, illetve a finnugor, esetenként a kelet-európai, sőt a szláv tanszékek, intézetek berkein belül folyó hungarológiai képzés. Jelenleg a magyar állam mintegy 40 hivatalos lektort, ill. vendégtanárt küld ki általában négyéves időszakra 23 országba, az Egyesült Államoktól Indián át Kínáig. (A lektori állások elosztása alapvetően az – esetleg évtizedekkel ezelőtt megkötött – államközi szerződések függvényei, ezért állhatott elő olyan furcsa eset is, hogy például Olaszországban nem működik hivatalos magyar lektor, s Németország több egyetemén is csak mostanság tették meg az első lépéseket a hivatalos csereegyezmény megkötése érdekében.) Kissné Papp Margit a hungarológiai műhelyeket a következőképpen jellemzi: „Az intézmények megoszlása a különböző régiók között nagyon egyenlőtlen. A legtöbb oktatóhely Európában működik,

ezen belül is Németországban, Olaszországban, Franciaországban, Oroszországban, Finnországban, Lengyelországban és a Magyarországgal határos országokban. Ez természetes is, hiszen a hungarológiai oktatásnak ezekben az országokban van a legnagyobb hagyománya, nyelvünk, kultúránk iránt itt a legjelentősebb az érdeklődés, és az infrastruktúra kiépítéséhez jobbra itt rendelkeznek a legkedvezőbb feltételekkel. Az imponálóan magas számok azonban az oktatás jellegét, színvonalát illetően egymástól nagyon eltérő, heterogén képzéseket takarnak. Míg például Németországban a 14 oktatóhely közül mindössze a Humboldt Egyetemen lehet hungarológus diplomát szerezni, addig Lengyelország mindhárom oktatóhelye (Varsó, Krakkó, Poznan) diplomát nyújtó képzést folytat. [...] Az európai hungarológiai oktatás komoly hiányossága, hogy egy sor országban egyáltalán nem vagyunk jelen (így pl. Svájc, Spanyolország, Görögország), más országokban viszont jelenlétünk, a magyarországi szakmai segítség korántsem kielégítő (pl. Olaszország, Törökország, Belgium, Norvégia, Svédország, Anglia stb.). Ennek vagy a fogadókészség, vagy az egyezményes feltételek és a pénzügyi lehetőségek hiánya az oka. [...] Az amerikai felsőoktatási intézmények nagy száma ellenére ezen a földrészen csak három helyen vagyunk jelen: az Amerikai Egyesült Államokban Bloomingtonban és New Brunswickban, valamint Kanadában Torontóban. [...] Afrikában és Ausztráliában nem rendelkezünk hungarológiai oktatóhelyekkel, jóllehet érdeklődés mindkét területen volna. Az elmúlt években a Kairói és a Sydney Egyetem kezdeményezte a magyar oktatás elindítását, de anyagi feltételek hiányában erre nem kerülhetett sor.”³

Az egyetemi képzés mellett jelentős az esti iskolákban, népfőiskolákon, a Collegium Hungaricum keretén belül, illetőleg a Magyar Intézetek szervezésében folyó magyaroktatás is. Ami pedig a magyarországi magyartanítást illeti, az utóbbi időben a hagyományos intézmények – Magyar Nyelvi Intézet (korábban Nemzetközi Előkészítő Intézet majd Kodolányi Intézet), Hungarian Language School, Debreceni Nyári Egyetem – mellett egyre több, főleg budapesti nyelviskola foglalkozik fő- vagy mellékpofilként magyar nyelvoktatással. Úgy tűnik, a magyarnyelv-oktatás terén lassan kezd kialakulni egy akkora piac, amely képes (lesz) magánintézményeket is eltartani hazánkban.

³ Kissné Papp Margit: Rövid áttekintés a külföldi felsőoktatásban folyó hungarológiai tevékenységről és annak hazai háttéréről. *Hungarologische Beiträge* 12. Jyväskylä, 1999. 69–71 (előkészületben).

A Debreceni Nyári Egyetem évente több mint 600 magyarul tanulni vágyó hallgatót fogad a tanfolyamain. Több év adatai elegendőnek látszanak bizonyos tendenciák vázolására, óvatos következtetések levonására. Ilyen terület lehet a résztvevők létszámának vizsgálata országok szerinti megoszlásban. (A 450–500 fős nyári kurzusok résztvevőinek mintegy fele minisztériumi ösztöndíjjal érkezik, s mivel a minisztériumi helyek odaítélése régóta rendkívüli egyenetlenségeket mutat, az így kapott kép csak nagyvonalakban alkalmas következtetések levonására.) Az alábbi statisztikai adatok az 1996–98 közötti nyári, januári és májusi, illetve az 1999-es januári tanfolyamok adatait mutatják be. E kurzusoknak összesen több mint 2000 résztvevője volt.

A lista éllovasai azok az országok, ahol jelentős – és nagy hagyományokkal rendelkező – hungarológiai munka folyik, s földrajzilag is közel vannak: Németország (289) és Ausztria (237). Németországban több egyetemen tanítanak magyart, a tág értelemben vett hungarológia hallgatói között nagyon sok a nem filológiai irányultságú diák. E két országot az Egyesült Államok (205) követi. Itt egyrészt a szórványmagyarország korábban már említett másod- ill. harmadgenerációs képviselőinek megnövekedett tanulási kedve, másrészt a szintén említett misszionáriusi réteg, harmadrészt a vállalati vezetők csoportja alkotja a legnagyobb tanulói réteget. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Kanada a maga 33 diákjával nagyságrendekkel van leszakadva az USA mögött.

A lista élmezőnyében olyan fontos hungarológiai bázissal rendelkező nyugat- és dél-európai országok állnak, mint Franciaország (147), Nagy-Britannia (112) és Olaszország (90). Kérdés, hogy a londoni egyetemen utóbbi időben mutatkozó problémák a következő években kihatással lesznek-e a magyartanulás szervezeti hátterére is.

Az utóbbi évtized egyik legjelentősebb változása a távol-keletiek magyartanulási kedvének rendkívül jelentős növekedése. Míg 1993-ban a Nyári Egyetemen mindössze két japán diák vett részt, 1998-ban a számuk már 31-re ugrott. Japán a négyéves összesített lista hatodik helyére ugrott (97 diák érkezett ezen idő alatt a szigetországból), s Koreából is viszonylag sok tanuló érkezik hazánkba (a vizsgált időszakban 26). A japán hungarológia központjai: Kansai Gaidai Egyetem, Tokai Egyetem, Tokiói Idegen Nyelvek Egyeteme, Chibai Egyetem, Kanazawa Egyetem, Hokkaido Egyetem, Hosei Egyetem és az Oszakai Idegen Nyelvek

Egyeteme.⁴ Nagyon sokat segít a koreai magyaroktatásban, hogy a Hankuk Egyetemen magyar lektor működik.⁵

Finnországból a jelzett időszakban 80 diák érkezett Debrecenbe. Ez a szám csak fele a nyolcvanas évek tanulói létszámának (például 1982–86 között 164 finn tanult Debrecenben). A visszaesés oka elsősorban a rokonságtudat kifakulásában keresendő: megszűnt a finn–magyar baráti körök varázsa, más hangsúlyt kaptak a testvérvárosi kapcsolatok, kimúlt a „puszta gyermekei” szemlélet, s a Szovjetunió széthullása okozta súlyos gazdasági válság következtében igencsak megcsappant büdzsével dolgozó egyetemek szemléletváltása is erősen visszavetette a magyartanulók lehetőségeit. Sajnos, az utóbbi időben a helsinki egyetemen veszélybe került a magyaroktatás: a kis, tehát gazdaságtalan szakok, tanszékek szűklátókörű leépítésének egyik áldozata lehet a magyar tanszék. A kar és az egyetem vezetői a lektor és/vagy a vendégtanár állásának megszüntetésével riogatnak.

A nyugat- és észak-európai országok „középméretű” csoportjába Hollandia (46), Svédország (38), Svájc (34), Belgium (26), Dánia (20), Norvégia (19) tartozik. Örvendetes a török diákok számának emelkedése (24), s az utóbbi időben mintha Spanyolországban is némi mozgolódást tapasztalhatnánk (14), ami nem mondható el az egyelőre még diákcsereregymény nélkül álló Portugáliáról (4). Úgy tűnik, nem lehet számottevő érdeklődésről beszélni Görögország (7) és Írország (5) esetében.

Külön fejezetbe tartoznak a kelet-európai (volt szocialista) országok. Az 1982–86 közötti időszakban 612 hallgató érkezett e térségből magyartanulni Debrecenbe (Jugoszlávia 164, Szovjetunió 121, NDK 113, Csehszlovákia 97, Lengyelország 56, Bulgária 51, Románia 10), 1996–98 között pedig csak 351-en. (Ebben a számsorban nincsenek benne a ma már egységes Németország keleti feléből érkező hallgatók.) A fele annyi diákot küldő szovjet utódállamok közül csak Oroszország (33), Észtország (17), Ukrajna (12) és Litvánia (1) képviselteti magát; Csehszlovákia felbomlása után Csehországból 27, míg Szlovákiából 33 hallgató érkezett (ez mintegy 40%-os visszaesést jelent). Továbbra is jelentős a jugoszláv tagköztársaságok hallgatóinak aránya (Szlovénia 48, Horvátország 33, Jugoszlávia 29), s az eddigi tapasztalatok alapján a szlovénok nyelvtanulói kedve meredek emelkedést mutat. Sajnos, visszaesett a mindig is nagy hagyományokkal rendelkező lengyel hungarológus-

⁴ Mika Waseda: Hungarológia Japánban. *Hungarologische Beiträge* 4. Jyväskylä, 1995. 105–110.

⁵ Szabó G. Zoltán: Egyetemi élet Koreában. *Hungarológia* 8. Budapest, 1995. 380–387.

sok száma (35), és több mint felére csökkent a bolgárok aránya (23). Számottevő mértékben megnőtt azonban a romániai magyar diákok száma (60). Tudomásul kell, kellene venni, hogy a keleti térségből érkező diákok még ma is csak ösztöndíjasként tudnak eljutni hozzánk, önköltséges hallgató e fertályról csak elvétve érkezik. Jó lenne, ha a különféle minisztériumi szervek a továbbiakban is tudnák biztosítani a kelet-európai diákok magyar nyelvi kurzusokon való részvételét. Külön kategóriát képviselnek a határon túli magyarok, akiknek manapság már több lehetőségük adódik magyarországi szakmai képzésben való részvételre (az egyik erre hivatott szervezet az 1991 óta prosperáló Ady Akadémia Debrecenben). Külön kell szólni az oroszországi finnugor tagköztársaságok helyzetéről: a kutatóhelyeken megnőtt az érdeklődés az élő magyar nyelv tanulása iránt, azonban anyagi lehetőségeik nem teszik lehetővé sem könyvtáraik gyarapítását, sem pedig lektorok folyamatos meghívását. (Másképp pedig néhol olyan sanyarú feltételeket „biztosítanak” a lektoroknak – s ebben a nemtörődömség is jelentős szerepet játszik –, hogy csak a legbátrabbak szánják rá magukat erre a kalandra. Üdítő kivételt jelent az Udmurt Köztársaság: Kozmács István több évig tanított magyart az izsevszki egyetemen.)

Ha az elmúlt négy évben a nyári egyetemre érkezők adatait összevetjük az 1982–86 közötti időszak hasonló korpuszon végzett vizsgálataival⁶ (1878, ill. 1884 fő), a következő tendenciák rajzolódnak ki:

A nagy hungarológus nemzetek közül több mint kétszeresére (114/237) nőtt az osztrákok aránya, több mint másfélszeres az angol (67/112), s közel ekkora az amerikai (140/205) hallgatók számának növekedése. Rendkívül jelentős a japán (11/97), koreai (3/26) és a kanadai (9/33) ugrás. Figyelemre méltó a svájci (23/34), a török (10/24) és a dán (11/20) hungarológia felzárkózása. Az elmúlt évtizedben megjelent a spanyol (4/14), görög (0/7), ír (0/5) és portugál (0/4) nyelvtanulói réteg is. Nem változott számottevően a francia (137/147), holland (55/46), svéd (39/38), belga (26/21) és norvég (17/19) tanulók csoportja.

A nyolcvanas évek vizsgált időszakában az NDK-beli (113) és az NSZK-beli (236) nyelvtanulók összlétszáma jócskán meghaladta ugyan az 1996–99 közötti 289 főt, azonban komoly visszaesésről mégsem beszélhetünk, hiszen – a keletnémet diákok irányított delegálását figyelmen

⁶ A résztvevők országok szerinti statisztikai adatai Némedi Lajos: Emlékek, adatok és gondolatok. A Debreceni Nyári Egyetem hatvan esztendejéről (1927–1987) c. könyvéből valók (Debrecen, 1988. 174–176. oldal).

kívül hagyva – a (nyugat)németek száma továbbra is a legjelentősebb csoportot alkotja. Komoly, 50 százalékos visszaesérről beszélhetünk viszont az olasz (171/90) és a finn (164/80) diákok esetében (ezzel a korábbi időszak „ezüst- és bronzérmese” alig került be az első tízbe), illetve – az ismert és vázolt gazdasági problémák miatt – a kelet-európai térség akkor is és mai létező két országa, Lengyelország (56/35) és Bulgária (51/23) esetében.

A magyarul tanulók országok szerinti megoszlásának vizsgálata során még egy jelenségre kell figyelmet fordítanunk: korábban soha nem látott mértékben megnőtt azoknak az országoknak a száma, ahol hungarológiai tevékenységgel, ill. magyar nyelvoktatással foglalkoznak. Ez természetesen részben a szocialista vilárendszer felbomlása után létrejött régi-új országok számával magyarázható, részben azonban olyan távoli országokban is folyik többé-kevésbé szervezett magyaroktatás, ill. legalábbis érkeznek hazánkba magyarul tanulni vágyók, mint például Argentína, Venezuela, Salvador, Nigéria, Ghana, Egyesült Arab Emírátsok, India, Ausztrália és Új-Zéland. Állításom bizonyítékául ismét a Debreceni Nyári Egyetem statisztikáját használom fel: a 60-as évek elején 10 ország küldte el résztvevőit az intézménybe magyarul tanulni, majd a hetvenes évek közepére ez a szám 22–23-ra emelkedett. Az elmúlt évtizedek „országcsúcsát” 1979-ben és 1983-ban jegyezték fel: egyaránt 26–26 nemzet diákjai tanultak Debrecenben. A 90-es évek végére ezek a számadatok lényegesen megváltoztak: 1996-ban a három nyelvtanfolyamon 40, 1997-ben és 1998-ban pedig 39–39 országot regisztráltak; e három évben összesen 45 országot képviseltette magát az intézményben.

Magyar nyelvkönyvek a kilencvenes években

a) Magyarországi kiadványok

A kilencvenes években a magyar nyelvkönyvpiac örvendetes módon megélénkült: korábban soha nem tapasztalt mennyiségben – és minőségben – jelennek meg új oktatóanyagok. A változások az alábbi területen jelentősek:

– Míg korábban (értelemszerűen) egy központi kiadó, a Tankönyvkiadó foglalkozott magyar nyelvkönyvek kiadásával, addig 1991 óta egyre több kiadónál látnak napvilágot nyelvkönyvek (is),⁷ s rövidesen az Akadémiai Kiadó is bekapcsolódik e munkálatokba.

⁷ Aula Kiadó, International Language School, Debreceni Nyári Egyetem.

– A tankönyvírás egyik alapkérdése a közvetítő nyelv problémája. Míg a korábbi évtizedekben javarészt közvetítő nyelveket használó könyvek kerültek piacra (igazodva az akkori módszertani követelményekhez),⁸ az utóbbi időben az egynyelvű könyvek „felzárkóztak”: a 90-es években egyaránt jelennek meg kétnyelvű⁹ és egynyelvű¹⁰ könyvek. Ennek háttérében módszertani és finansiális megfontolások egyaránt húzódnak.

– Fontos a könyvek minősége is. Rendkívül örvendetes, hogy a századvég Magyarországon – a nyelvkönyvkiadás pénzügyi nehézségei ellenére is – egyre több igényes kivitelű magyar nyelvkönyv jelenik meg, melyek küllemükben (is) állják a versenyt a nagy világnyelvek kiadványaival. Remélhetőleg az írógéppel írott, kicsit sárgás-szürkés papírra stencilgéppel nyomott, széteső kötésű nyelvkönyvek már végérvényesen a múlt emlékeit gazdagítják.

– A nyelvkönyvek szintje, jellege. Javarészt a kiadókon múlik, hogy milyen szintű, ill. szakirányú nyelvkönyvek jelennek meg. A legáltalánosabb (és leggazdaságosabb) természetesen a kezdő és közép-

⁸ A teljesség igénye nélkül: Bánhidy Zoltán–Jókay Zoltán–Szabó Dénes: *Learn Hungarian*. Budapest, 1958; Erdős József–Kozma Endre–Prileszky Csilla–Uhrmann György: *Hungarian in Words and Pictures*. Budapest, 1982 (angol); Lelkes István: *Manuel des hongrois*. Budapest, 1967 (francia); Fábian Pál: *Manuale della lingua ungherese*. Budapest, 1970 (olasz); Bánhidy Zoltán–Jókay Zoltán–Szabó Dénes: *Lehrbuch der ungarischen Sprache*. Budapest, 1958; Bánhidy Zoltán–Jókay Zoltán: *Ungarisch über Ungarn*. Budapest, 1962 (német); Deák Sándor: *Ucsebnik vengerszkogo jazika I–III*. Budapest, 1972; Szi J Enikő: *Kursz vengerszkogo jazika*. Budapest, 1981 (orosz). Egynyelvű, közvetítő nyelv nélküli tankönyvek: Fülei-Szántó Endre–Mihályi József: *Magyar nyelvkönyv külföldiek számára*. Budapest, 1966; Fülei-Szántó Endre: *Magyar nyelvkönyv külföldiek számára I–IV*. Budapest, 1972 (latin nyelvtani terminusokkal); Erdős József–Kozma Endre–Prileszky Csilla–Uhrmann György: *Színes magyar nyelvkönyv I–II*. Budapest, 1979; Nyomárkay István: *Magyar nyelvkönyv idegen ajkúak számára*. Budapest, 1981; Somos Béla–Mezei Lajos–Békéssy Gábor: *1000 szó magyarul*. Budapest, 1984. Hlavacska Edit–Hoffmann István: *Magyarul – felső fokon*. Budapest, 1988; Hegedűs Rita–Kálmán Péter–Szili Katalin: *Magyar nyelv I. elsőéves külföldi bölcsészhallgatóknak*. Budapest, 1989.

⁹ Annus Irén: *Build your Hungarian*. Szeged, 1990; Lakos Dorottya: *Hungarian for foreigners*. Budapest, 1998. Sőt, akad példa négy nyelvű (angol–francia–német) tankönyvre is: Kovács Mária: *Itt magyarul beszélnek I–II*. Budapest, 1993.

¹⁰ Lakos Dorottya–Mezősi Anna–Tar Kata: *Forrás*. Budapest, 1990; Erdős József–Prileszky Csilla: *Halló, itt Magyarország! I–II*. Budapest, 1992; Jónás Frigyes: *Magyar nyelv külföldieknek*. Budapest, 1992; a Debreceni Nyári Egyetem *Hungarolingua* sorozata.

haladó szintű nyelvkönyvek kiadása, de az utóbbi időben több kiadó vállalta fel a könyvkínálat bővítését, a várható anyagi haszon elmaradásával tudatosan számolva. Az Aula Kiadónál jelent meg Bencze Ildikó haladóknak szóló könyve és az üzleti nyelvkönyv is,¹¹ korábban a szintén haladóknak íródott *Magyarországról magyarul*,¹² illetve az egykori Nemzetközi Előkészítő Intézet által kiadott, a *Színes magyar nyelvkönyvre* épülő szakirányultságú nyelvkönyvek említhetők meg,¹³ s nemrég jelent meg két, a magyar igékkel foglalkozó tananyag is.¹⁴

A 90-es években az egyik legjelentősebb magyarnyelvkönyv-kiadóvá vált a Debreceni Nyári Egyetem. A tanfolyamokon résztvevő közel 600 hallgató kiszolgálása érdekében 1991-ben indították el a Hungarolingua nevet viselő tankönyvprogramot, melyben ezidáig több mint 30 kiadvány látott napvilágot. A kiadványsorozat gerincét a kezdőknek szóló Hungarolingua 1. és a középhaladóknak szóló Hungarolingua 2. jelenti (a komplex oktatócsomagot a nyelvkönyv mellett nyelvtani munkafüzet, videómunkafüzet kazettával, fonetikai füzet audiokazettával, négy nyelvű szótárfüzet, feladatlapok, megoldások adják). 1999 áprilisában jelent meg a haladóknak szóló Hungarolingua 3. nyelvkönyv.¹⁵ A fő vonulat mellett a DNYE további négy másik sorozatot is elindított: a) az ezidáig hat nyelven megjelent Hungarolingua Grammatika,¹⁶ b) az angol, finn és olasz

¹¹ Bencze Ildikó: Magyar civilizáció és országismeret. Budapest, 1995; Bencze Ildikó–Lakos Dorottya–Papp Judit: Basic Business Hungarian. Üzleti nyelv alapfokon. Budapest, 1995; Bencze Ildikó: Magyar nyelvi tesztek. Budapest, 1997.

¹² Somos Béla–Andrássy Attila: Magyarországról magyarul. Budapest, 1988.

¹³ Prileszky Csilla–Tallér Mária–Varga Éva: Agrár szakirány; Chikán Ildikó–Giy Béla–Kovács Ferencné–Pákozdy Ferencé: Közgazdász szakirány; Aranyi Krisztina–Ferenc Rózsa–Ginter Károly–Osváth Gábor–Prileszky Csilla: Bölcsész szakirány; Kovács Mária–Magyar Péterné–Kálmán Péter: Orvos szakirány.

¹⁴ Mohai V. Lajos–Szendrő Borbála: 250 magyar ige ragozása. Budapest, 1997; Törkenczy Miklós: Hungarian Verbs and Essentials of Grammar. Budapest, 1997.

¹⁵ Hlavacska Edit–Hoffmann István–Laczkó Tibor–Maticsák Sándor: Hungarolingua 1. Debrecen, 1991; Hungarolingua 2. Debrecen, 1993; Hungarolingua 3. Debrecen, 1999.

¹⁶ Keresztes László: Gyakorlati magyar nyelvtan. Debrecen, 1992; A Practical Hungarian Grammar. Debrecen, 1992; Praktische ungarische Grammatik. Debrecen, 1992; Praktiline ungari keele grammatika. Debrecen, 1997; Grammatica ungherese pratica. Debrecen, 1997; Grammaire pratique hongrois. Debrecen, 1998.

anyanyelvűeknek szóló Hungarolingua Fonetika,¹⁷ c) a haladó és felsőfokú szintű diákoknak szóló, a magyar szépirodalmi művek átdolgozott (könnyített, rövidített) változatait közreadó Hungarolingua Klasszikusok¹⁸ és d) a Hungarolingua Gyakorlókönyvek.¹⁹

Rövidesen várható az Akadémiai Kiadó nagyszabású sorozata, melynek a tervek szerint a haladóknak szóló része jelenik meg először, ezt követi majd a kezdőknek és a középhaladóknak szánt anyag.

Új elem a nyelvkönyvpiacra a multimédiás oktatóanyag. A kor számítástechnikai lehetőségeit kiaknázó kezdő szintű tananyag jelent meg a londoni Talk Now! sorozatban, illetve a Kossuth Kiadó gondozásában 1997-ben,²⁰ a Nyári Egyetem 1998-ban adta ki a Hungarolingua Klasszikusok sorozat két részének multimédiás változatát,²¹ s a közeljövőben lát napvilágot az Akadémiai Kiadó korábban említett haladó nyelvkönyvének multimédiás változata, s nemsokára várható a Hungarolingua 1. számítógépes átdolgozása is.

b) Külföldi kiadványok

Óvatos kijelentés: a külföldi nyelvkönyvek száma csökkenő tendenciát mutat, ennek oka talán a magyarországi nyelvkönyvpiac fellendülése (legyen szó akár egynyelvű, tehát bármely nyelvterületen használható, akár kétnyelvű, azaz célirányosan egy nyelvterület számára íródott nyelvkönyvről), és részben a potenciális szerzők „ittthon tartása” lehet.

Német nyelvterületen a kilencvenes években több fontos tananyag látott napvilágot.²² Ezek a könyvek vezető szerepet töltenek be a

¹⁷ Báthory Ágnes–S. Varga Pál: Fonetikai gyakorlatok finnek számára. Debrecen, 1993; Báthory Ágnes–Giorgio Pieretto: Fonetikai gyakorlatok olaszok számára. Debrecen, 1995; Palkó Ágnes: Fonetikai gyakorlatok angol anyanyelvűek számára. Debrecen, 1995.

¹⁸ Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig (átdolgozta Goretity József). Debrecen, 1995; Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk (átdolgozta Goretity József). Debrecen, 1996; Örkény István: Tóték (átdolgozta Goretity József). Debrecen, 1996.

¹⁹ Laczkó Zsuzsa: Nem csak dalok. Debrecen, 1996; Goretity József–Laczkó Zsuzsa: Nem csak novellák. Debrecen, 1997; Laczkó Zsuzsa–Kindert Judit: Fülelő. Gyakorlatok hallott szövegek megértésére. Debrecen, 1998.

²⁰ Learn Hungarian. London, 1997; Tanuljunk magyarul! Budapest, 1997.

²¹ Légy jó mindhalálig (a multimédiás változatot szerkesztette Tóth Valéria). Debrecen, 1998; A Pál utcai fiúk (a multimédiás változatot szerkesztette Dobi Edit). Debrecen, 1998.

²² Szili Katalin–Szalai Zsuzsa: Lépésről lépésre. Wien, 1990; Szalai Zsuzsa: Egy lépéssel tovább. Wien, 1993; Georges Kassai–Szendé Tamás–Monika Klier:

németországi és ausztriai magyar nyelvoktatásban, az igényes kivitelű, színes kiadványok jól használhatók a kommunikatív típusú modern nyelvoktatásban. A Debreceni Nyári Egyetemre érkező hallgatókon az elmúlt két évben végzett felmérések során (milyen nyelvkönyv/ek/ből tanult?) kiderült, hogy a (fekete-fehér, „hagyományos típusú”) *Ungarisch für Ausländer*²³ népszerűsége csökkent ugyan, de még így is vezet a *Lépésről lépésre* és *Egy lépéssel tovább*, és a többi, hetvenes években kiadott magyar nyelvkönyv²⁴ előtt. (Az 1998-as felmérés szerint, ahol 270 válaszadó 336 válaszából 53 nevezett meg német közvetítő nyelvű könyvet, a Ginter–Tarnói könyvet 23, Szili és Szalay könyveit 10, a *Szia!* és a *Szituációk* c. könyveket 7–7, Érsek István munkáját 5, az *Assimil* 2, míg a Kárpáti–Skirecki féle könyvet egy diák nevezte meg. Ugyanezek a paraméterek 1997-ben, 220 válaszadó 299 válasza alapján: Ginter–Tarnói 31, *Lépésről lépésre* és *Egy lépéssel tovább* 20, *Szia* 8, *Langenscheidts* 4, *Assimil*, *Szituációk*, *Taschenlehrbuch* 2–2).

Az angol nyelvterületen a korábbi évtizedek csendessége²⁵ után a nyolcvanas évek második felétől kezdve három fontos könyv jelent meg, a *Colloquial* és a *Teach Yourself* sorozatokban, illetve a londoni egyetemen.²⁶ A már korábban idézett nyári egyetemi statisztikák szerint a *Hungarian in Words and Pictures* mellett e három könyv a legnépszerűbb az angol nyelvterületen használatos kétnyelvű anyagok közül (érdekes, hogy több válaszadó – 1998-ban 3, 1997-ben 8 – még napjainkban is az először 1958-ban napvilágot látott *Learn Hungarian* c. könyvet nevezte meg tananyagaként). Payne és Pontifex könyve egyaránt kommunikatív szemléletű, könnyen tanulható és tanítható, és sok hasznos országismereti információt tartalmaz, míg Sherwood könyve érdekes újítás: a rövid szövegek mellett rendkívül tömör nyelvtani magyarázatok (a felszólító módra például kevesebb, mint egy oldalt szán a szerző)

Assimil. Ungarisch ohne Mühe, 1994; Silló Ágnes: Szituációk. Ein Ungarischlehrwerk für Anfänger. Ismaning, 1995; Julianna Graetz: Lehrbuch der ungarischen Sprache. Hamburg, 1996; Seidler Andrea–Szabély: Szia! Ungarisch für Anfänger. Wien.

²³ Ginter–Tarnói: Ungarisch für Ausländer. Bp. 1974.

²⁴ Kárpáti, Paul–Skirecki, Hans: Taschenlehrbuch Ungarisch. Leipzig, 1976; Érsek Iván: Langenscheidts praktisches Lehrbuch Ungarisch. Berlin–München–Wien–Zürich, 1977; Mikešy Sándor: Ungarisches Lehrbuch. Leipzig–Budapest, 1978.

²⁵ Wojatsek, Charles: Hungarian Textbook and Grammar. Calgary–Alberta, 1962; Augustus A. Koski–Ilona Mihályfi: Hungarian Basic Course. Washington, 1962.

²⁶ Payne, Jerry: Colloquial Hungarian. London–New York, 1987; Pontifex Zsuzsa: Hungarian (Teach Yourself), London, 1993; Peter Sherwood: A Concise Introduction to Hungarian. London, 1996.

segítségével tanulhatunk. A nagyon jó tótani és mondattani eljárásokat bemutató könyv szakít a nyelvkönyvírói hagyományokkal, a kötet a nyelvészek „csemegéje”, félő azonban, hogy nem nyelvész beállítottságú (és képzettségű) diák kissé nehezebben boldogul vele.

Elgondolkodtató, hogy a Franciaországban és Olaszországban hagyományosan erős és magas szintű hungarológiai képzés nem jár együtt nyelvkönyvek megjelentetésével. A francia közvetítő nyelvűek közül az *Assimil* a legnépszerűbb, míg Olaszországban továbbra is várat magára Fábíán Pál korábban egyébként kitűnő, de közel három évtizede (Magyarországon) kiadott könyvének „frissítése”.²⁷

A hatvanas-nyolcvanas években a Finnországban dolgozó lektorok jelentős hányada készített magyar (és nem melleleg: finn) nyelvkönyvet.²⁸ Az utóbbi évtizedben a könyvírási lendület megtört, ezt főként a finnországi magaryelvkönyv-piac telítettségével lehet magyarázni, ugyanis az előbb említett kötetek mellett 1990-ben látott napvilágot a több oktatási intézményben használatos, kezdő és középhaladó részből, ill. hozzá kapcsolódó nyelvtankönyvből álló, finn közvetítő nyelvet használó sorozat.²⁹ A kilencvenes években egy középhaladó szintű nyelvkönyv jelent meg (Csúcs Sándor könyvének folytatásaként),³⁰ illetve haladó szintű tanulóknak szóló munkafüzetek láttak-látnak napvilágot.³¹

Habár jelentős hungarológiai tevékenység folyik Svédországban, Norvégiában, Dániában, Hollandiában, Törökországban, Bulgáriában és Lengyelországban, furcsa módon ezeken a kutatóhelyeken nem készültek olyan nyelvkönyvek, nyelvoktató anyagok, amelyek kiléptek volna a

²⁷ Georges Kassai–Szende Tamás: *Assimil. Le hongrois sans peine*. Chennevières-sur Marne Cedex, 1989; Fábíán Pál: *Manuale della lingua ungherese*. Budapest, 1970.

²⁸ Lavotha Ödön–Tervonen, Viljo: *Unkarin oppikirja* [Magyar nyelvkönyv]. Helsinki, 1961; Nyirkos István: *Unkarin lukemisto sanastoineen* [Magyar olvasókönyv szójegyzékkel]. Helsinki, 1965; Nyirkos István: *Nykyunkarin oppikirja* [Mai magyar nyelvkönyv]. Helsinki, 1972; Keresztes László: *Unkarin kielioppi* [Magyar nyelvtan]. Helsinki, 1974; Márk Tamás: *Tessék magyarul 1–2*. Helsinki 1978–80; Csúcs Sándor: *Unkarin alkeet* [A magyar nyelv alapjai]. Turku, 1982; Keresztes László: *Jó napot!* Helsinki, 1983.

²⁹ Gerevich-Kopteff Éva–Csepregi Márta: *Unkaria suomalaisille* [Magyar finneknek]. Helsinki, 1989; Gerevich-Kopteff Éva–Csepregi Márta: *Lisää unkaria suomalaisille* [Még több magyar finneknek]. Helsinki, 1990; Csepregi Márta: *Unkarin kielioppi* [Magyar nyelvtan]. Helsinki, 1991.

³⁰ Varga Judit: *Gyere velem!* Turku, 1995.

³¹ Báthory Ágnes: *Mi újság? Lexikai gyakorlatok gyűjteménye*. Jyväskylä, 1996; Török Ilona–Lassi Mäkinen: *77 magyar ige 707 igekötős alakja finn megfelelőikkel*. Jyväskylä (megjelenés előtt).

helyi keretek közül, igaz, ennek javarészt nyelvi korlátai lehetnek. Külön kell szólnunk még a távol-keleti nyelvkönyvpiacról: Japánban és Koreában egyre többen tanulnak magyarul, készülnek is nyelvoktató anyagok,³² a nyelvi (és a nyomdatechnikailag áthidalhatatlannak látszó írásrendszerbeli) távolságok miatt azonban nem valószínű, hogy a közeljövőben a magyarországi nyelvkönyvpiacon nagy számban jelennének meg távol-keletieknek szóló magyar tankönyvek.

A nyelvkönyvek felépítéséről: grammatikai struktúra, kommunikativitás, országismeret

Nem kívánok ehelyütt részletes elemzést adni a nyelvkönyvek felépítéséről, pusztán néhány – az „új típusú” nyelvkönyveket jellemző – mozzanatot emelek ki.

A korábbi évtizedek „hagyományos” nyelvkönyvei a névszót állították a tanítás középpontjába, ennek eredményeképp a diák négy-öt leckén keresztül „nem juthatott” az igék közelébe sem. A *Mi ez? Ez asztal-* típusú tanítás során általában már az első leckékben elsajátította a magyar helyhatározók teljes rendszerét, ismerte a többes szám megalkotásának összes kivételét, s képes volt olyan bonyolult mondatok megalkotására, mint *Az alatt a fa alatt van a sárga pad, amelyik alatt az a kutya van, amelyik mellett egy macska van* stb., viszont még mindig következetesen csak a létigét használhatta. Ugyanennek a szemléletnek az eredménye volt az is, hogy a tanulót úgy óvták a tárgyas ragozástól, mint a tűztől. Vannak nyelvkönyvek, ahol a tárgyas ragozás csak a 29. leckében bukkan fel. (Ez a szemlélet természetesen nem „korfüggő”, nemrég jelent meg egy olyan nyelvkönyv, amelyik az utolsó, 10. leckebe száműzte ezt a – kommunikáció szempontjából elengedhetetlenül fontos – jelenséget.)

Jól lehet mérni egy nyelvkönyv kommunikativitását az igék és a névszók arányával. Nem szükséges hangsúlyozni, hogy a kezdő szintű kommunikáció is igen nehezen képzelhető el igék nélkül. Álljon itt egy táblázat, amely a különböző nyelvkönyvek első három leckéje főneveinek és mellékneveinek, illetve igéinek arányát vizsgálja!

³² Japánban: Asatsu E.–Iwasaki Etsuko: Magyar nyelv I–II. Tokio, 1984, 1997. Koreában a Hankuk Egyetemen dolgozó Szabó G. Zoltán készített nyelvkönyveket és egyetemi segédanyagokat: Magyar nyelvkönyv kezdőknek, 1991; Magyar nyelvkönyv haladóknak, 1990; XX. századi magyar irodalmi szöveggyűjtemény, 1990; Nyelvtörténet és irodalom, 1991.

	fn + mn (db)	ige (db)	fn + mn (%)	ige (%)
Learn Hungarian (1958)	128	–	100,0	–
Színes magyar nyelvkönyv (1979)	161	1	99,4	0,6
Taschenlehrbuch Ungarisch (1976)	89	1	98,9	1,1
Ungarisch für Ausländer (1974)	102	4	96,2	3,8
Halló, itt Magyarország (1992)	109	17	86,5	13,5
Hungarian – Teach Yourself (1993)	140	22	86,4	13,6
Nykyunkarin oppikirja (1972)	61	11	84,7	15,3
Hungarian Textbook and Grammar (1962)	131	26	83,4	16,6
Szituációk (1995)	104	23	81,9	18,1
Hungarian in Words and Pictures (1982)	130	31	80,7	19,3
Ungarisches Lehrbuch (1978)	104	25	80,6	19,4
Tessék magyarul! (1978)	49	12	80,3	19,7
Colloquial Hungarian (1987)	137	49	73,7	26,3
Hungarolingua (1991)	76	28	73,1	26,9
Langenscheidts prakt. Lehrbuch (1977)	74	37	66,7	33,3
Itt magyarul beszélnek (1993)	67	49	57,8	42,2

A vizsgált könyvek közül a „legöregebb”, a *Learn Hungarian* mai szemmel egészen elképesztő adatokat produkál, az első három leckében még a létige se bukkan fel! Nem sokkal „marad el” mögötte a *Színes magyar nyelvkönyv* sem és a *Taschenlehrbuch Ungarisch*, amelyek az első három leckében csak a létigével (és annak tagadó alakjával) dolgoznak, de a Ginter–Tarnói féle könyv elején is csak kevés ige bukkan fel. A nyelvkönyvek többségében az igék aránya 15–20% között van, de néhány újabb oktatóanyagban a verbumok aránya 25 százaléknál is több, sőt, Kovácsi Mária tankönyvének elején az igék száma majdhogynem eléri a névszókét.

Az újabb nyelvkönyvek, igazodva a nyelvelsajátítás elmélete terén bekövetkezett változásokhoz, az igét állítják a középpontba. Ez a kommunikáció igényének felerősödésével is jár: az utóbbi évtized könyvei egyértelműen nagy súlyt helyeznek a beszélt nyelv tanítására, fontosnak tartják, hogy a diák néhány lecke elsajátítása után képes legyen az alapkommunikációra, s ezek a kiadványok egységesen számúzték a *barna asztal ott van a sárga szekrény mellett* típusú antikommunikatív mondatokat.

A kommunikativitás igényének megfelelően az újabb nyelvkönyvek többé-kevésbé valós szituációkat mutatnak be. Ezt sok esetben külföldi

szereplők bevonásával oldják meg (Mit csinál a külföldi Magyarországon? Hogyan telefonál? Hogyan vásárol? Hogyan foglal szobát? stb.). (Érdekes ugyanakkor, hogy manapság is hallani ezt az elítélő véleményt, mondván, ha külföldi, akkor nem beszélhet jól magyarul...) A szereplők különféle korosztályhoz tartoznak (van nevük!) és különféle társadalmi szintet képviselnek, a nyelvkönyvek immáron többféle köszönési formát megtanítanak, s gondot fordítanak a tegezés és magázás (sokszor reménytelennek tűnő) bemutatására is.

Mindezekkel a változásokkal egyidejűleg az országismeret a mai könyvekben némiképp háttérbe szorul. Ennek oka lehet a segédanyagok (videófilmek, képeskönyvek stb.) megléte mellett az is, hogy a pusztaromantika, a zsúpfedeles parasztház előtt szűrben és buggyos gatyában szalonnázó csikósok képe talán már nem tekinthető korszerű országismereti információnak...³³

A jövő: feladatok, nehézségek

Korábban már szó esett a nyelvkönyvpiac (gazdasági szempontból természetes) aránytalanságáról: sok a kezdő, kevés a haladó szintű tananyag (habár ezen a helyzeten jelentős mértékben enyhít az Akadémiai Kiadó rövidesen megjelenő haladó szintű nyelvkönyve, illetve a Hungarolingua sorozat nemrég napvilágot látott haladó szintű része). Fontos lenne ugyanakkor a meglévő anyagok „körülbástyázása”: jó színvonalú fonetikai anyagokat (netán videófilmeket), a különféle készségeket gyakoroltató munkafüzeteket és tanulói szótárakat kellene készíteni. Az 1998. augusztus végén, a lektori konferencia keretében tartott, a magyar nyelvkönyvkiadás helyzetét áttekintő kerekasztal-beszélgetésen ugyanakkor kiderült: a nagy kiadók általában csak egy-egy nyelvkönyv erejéig kötnek szerződést (további, általános problémát is megfogalmaztak a szerzők: a kézirat leadása után nincs beleszólásuk a könyv vizuális szerkesztésébe, nem jutnak tiszteletpéldányokhoz, s fogalmuk sincs a kiadók eladási stratégiájáról). Ugyanakkor az is tény, hogy egyre több tananyag jelenik meg, egyre igényesebb minőségben – s ami külön örvendetes: egyre nagyobb ezeknek a nyelvkönyveknek a felvevőpiaca, Magyarországon és külföldön egyaránt.

³³ E kérdésről: Holger Fischer, Pusztai és Balaton, paprika és gulyás. A magyar nyelvkönyvek országismereti Magyarország-képe. Hungarologische Beiträge 6. Jyväskylä, 1996. 129–149.